

фактичне виховання); 2) державне піклування – юридичне заміщення батьківства, при якому відносини між батьками (вихователями) та дітьми (вихованцями) прирівнюються до відносин «вихователь-вихованець» (включає підвиди – будинки дитини – для дітей від народження до трьох років; інтернатний заклад для дітей дошкільного віку; інтернатний заклад для дітей шкільного віку; інтернатний заклад змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку; загальноосвітню школу-інтернат для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків (може бути з дошкільним відділенням); 3) змішаний вид – влаштування осіб, яке встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (включає підвиди – опіку та піклування); 4) професійне (фостерне) виховання – юридичне заміщення батьківства, при якому дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування передається на виховання та проживання у сім'ю іншої особи до досягнення дитиною повноліття, за плату (включає підвиди – прийомну сім'ю, патронат).

Для того, щоб з'ясувати правову природу окремого виду влаштування та його місце серед інших видів влаштування, слід виділяти такі критерії порівняльного аналізу: підстави влаштування дитини на виховання, обсяг і межі здійснення прав та обов'язків учасників

цих правовідносин, правовий статус дитини-вихованця, вимоги до віку особи-вихователя та особи-вихованця; встановлення таємниці влаштування дитини на виховання тощо.

Таким чином, на сьогодні в Україні склалася система влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка передбачає влаштування дітей як у сім'ю, так і у державні навчально-виховні заклади. Згрупувавши ознаки всіх існуючих видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, можна виділити три окремі види влаштування, кожен з яких має свої особливості: 1) назване батьківство; 2) державне піклування; 3) змішаний вид; 4) професійне (фостерне) виховання.

Список використаних джерел:

1. *Свіжа О. О.* Дитячий будинок сімейного типу в системі видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / *О.О. Свіжа // Форум права.* – 2011. – № 1. – С. 864–872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11soopbp.pdf>
2. *Сімейне право* України: підручник / [за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 188. – 200 с.
3. *Сімейне право* України: підручник / [за ред. Гопанчука В.С.]. – К.: Істина, 2002. – С. 273.
4. *Сімейне право* України: підручник / [за ред. Ю.С.Червоного]. – К.: Істина, 2004. – С. 353.

О.А. ЯВОР,

кандидат юридичних наук

(Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого)

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ТРАДИЦІЙНИЙ ТА СУЧАСНИЙ ПІДХОДИ

З набуттям незалежності в 1991 р. Україна зіштовхнулася з величезними труднощами економічного, політичного та соціального характеру. Значними кроками

збільшується розрив у рівні доходів громадян, не говорячи вже про майнову нерівність, проблему бідності й убогості більшості верств населення.

Від подолання надлишкової соціальної нерівності в Україні багато в чому залежить майбутнє нашої держави. Соціальна політика є системою важелів регулювання та подолання соціальних проблем сучасної української держави. Важливим напрямком соціальної політики в Україні є підтримка сім'ї, материнства та дитинства.

Аналізуючи сучасний стан сімейної політики української держави, вважається за необхідне законодавчо закріпити нові концепції, засновані на загальнолюдських цінностях, гендерній рівності, пріоритетах інтересів дитини та її батьків, захисту сім'ї, материнства, батьківства та дитинства. Державна сімейна політика виступає складовою частиною соціальної політики України та представляє собою цілісну систему задач, принципів та соціальних заходів, що спрямовані на покращення умов та підвищення якості життя, в тому числі якості сімейного життя.

Велика роль в правовому забезпеченні вирішення цих проблем належить саме сімейному праву. Основні засади та принципи сімейного права, закріплюючи правову політику України, виражають зміст відносин в сфері забезпечення прав та інтересів сім'ї, материнства, батьківства, дитинства. Сімейний Кодекс України закріплює основні принципи сімейного права.

В сімейному праві принципи мають першочергове значення. Маючи високу ступінь загальності, вони здійснюють вплив на механізм сімейно-правового регулювання. Тому, виходячи зі змісту принципу права можна з'ясувати взаємозв'язок загальних та конкретних норм.

Згідно з соціально-економічними умовами життя суспільства виникає необхідність сформулювати систему принципів сімейного права. Отже, на сучасному етапі розвитку сімейного права України необхідно систематизувати сімейно-правові принципи як з позиції соціально-економічної обумовленості, так і з позиції, на яку сферу сімейних відносин вони будуть поширюватися. Систематизація сприятиме виявленню нових принципів та тлумаченню змісту вже існуючих принципів. Вважаємо за доцільне розглянути як принципи загальносімейні, так і принципи усередині певного інституту сімейного права.

На думку автора, за своїм найменуванням, змістом та нормативним закріпленням принципи права не рівноцінні. Високим ступенем верховенства наділені загальносімейні принципи: принципи регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками; принцип невторгання в сімейне життя; принцип приватності сімейного життя; принцип пріоритету сімейного виховання дітей; принцип регулювання сімейних відносин з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу; принципи юридичної рівності жінки та чоловіка у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї; принцип забезпечення здійснення прав дитини; принцип регулювання сімейних відносин на засадах справедливості; добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Вони мають вплив на формування принципів усередині інститутів, визначають їх зміст. Наприклад, Сімейний Кодекс України визначає, що права та інтереси малолітніх та неповнолітніх дітей є пріоритетними, якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самостійно здійснювати своє право, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника; принцип надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків. У ст. 1, 7 СК України провадиться ідея юридичної рівності учасників сімейних відносин. Так, кожен з подружжя має рівні особисті немайнові та майнові права, наприклад, щодо вільного вибору місця свого проживання (ст. 56 СК); спільного майна (ст. 60 СК); одержання утримання (ст. 75 СК); батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини (ст. 141 СК), тощо. Отже, принципи сімейного права України мають різноманітні форми нормативного вирішення. Загальносімейні принципи знаходять своє закріплення в інститутах сімейного права.

На думку автора, принципи усередині інститутів закріплені, по-перше, у вигляді загальних положень; по-друге – у вигляді непрямого позначення в загальній частині сімейного права; по-третє – в спеціальних нормах, закріплених в інститутах сімейного права. Саме пріоритетні принципи знайшли своє нормативне закріплення.

«Особисто-довірливий характер у взаємовідносинах учасників сімейного правовідношення, – писав Є.М. Ворожейкин, – це його властивість, обумовлена природою самого сімейного правовідношення» [1, 45–49]. Отже, зміст та специфіка сімейних правовідносин засновані на загальних засадах, принципах та цілях, які стоять перед сім'єю. Частина 2 ст. 1 СК України визначає основні й найбільш загальні цілі правового регулювання сімейних відносин (наприклад, зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб). Тим самим законодавець підкреслює особливе призначення сімейного права. «Усі інститути сімейного права відрізняються відомою «нерозривністю»... усі вони об'єднані загальними нормами, принципами, положеннями» [2, 12]. Права та обов'язки щодо захисту материнства, батьківства, дитинства мають особливу внутрішню єдність. Це пояснюється тим, що вони виражають основні права та інтереси як дитини та батьків, так і суспільства, держави в цілому. В.Ф. Яковлев вважає: «Органічний зв'язок прав та обов'язків, суб'єкта доходить до повного злиття (наприклад, право батьків виховувати свою дитину є одночасно їх обов'язком)» [3, 162]. Норми про шлюб та сім'ю відрізняються високим моральним змістом, вони покликані виховувати усіх членів сім'ї та, перш за все, дітей.

Перераховані вище ознаки підкреслюють самостійність та специфіку предмета сімейного права. Неможливо погодитися з точкою зору Н.Д. Єгорова, що майнові та особисті немайнові відносини у сім'ї як дві протилежності нерідко входять в протиріччя один з одним, та це протиріччя, як правило, вирішується на користь майнових відносин [4, 295, 299]. На думку автора, сімейне право має свою специфіку, має галузеві принципи та принципи усередині інститутів. Імперативний характер деяких норм сімейного права є одним з правових засобів реалізації принципів, таких, як пріоритет сімейного виховання дітей, піклування про них, захист їх права та інтересів, добровільність шлюбу, рівність прав подружжя у сім'ї, вирішення внутрішньосімейних питань за взаємною згодою.

Специфіка сімейно-правових норм за їх змістом визначає характер суб'єктів сімейних відносин. Наприклад, батьки мають право та

зобов'язані виховувати дітей (ст. 150 СК); суд може постановити рішення про стягнення аліментів на дитину з особи, яка була її усиновлювачем (ч. 6 ст. 237 СК), тощо. На думку автора, у більшості сімейних відносин стороною виступає дитина. Виключенням є відносини, пов'язані з реєстрацією, припиненням шлюбу, поділом майна подружжя, де діти не є учасниками правовідношення. Але законодавець пов'яже вирішення питань про поділ майна, про припинення шлюбу з інтересами дітей, піклуванням про них. Наприклад, позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом 1 року після народження дитини (ч. 2 ст. 110 СК).

Зміст цієї норми містить принцип, але не прямо закріплює його найменування, однак принцип в цій нормі існує (у прихованому вигляді), інтереси дитини набувають прямого значення.

З вищевикладеного випливає висновок: по-перше, загальні засади сімейного законодавства носять у більшості імперативний характер, є загальнообов'язковими, їх дія поширюється на всю сферу сімейного права; по-друге, принципи сімейного права виражають сутність регульованих галузей права суспільних відносин, визначають соціальне призначення й зміст норм сімейного права, слугують спрямовуючою основою для вдосконалення сімейного законодавства й досягнення однорідності судової практики.

Список використаних джерел:

1. *Ворожейкин Е.М.* Семейные правоотношения в СССР / Е.М. Ворожейкин. – М.: Юр. лит., 1972. – 336 с.
2. *Алексеев С.С.* Об отраслях права / С.С. Алексеев // Сов. гос. и право. – 1972. – № 3. – С. 12.
3. *Яковлев В.Ф.* Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений / В.Ф. Яковлев. – Свердловск: Юр. ин-т, 1972. – 212 с.
4. *Егоров Н.Д.* Семейное право и семейное законодательство // Гражданское право: учебник. – 4-е изд. – М., 2004. – Т. 3. – 450 с.
5. *Муратова С.А.* Семейное право: підручник / С.А. Муратова. – М.: Юриспруденція,

1999. – 425 с.

6. Яковлев В.Ф. Структура гражданских правоотношений / В.Ф. Яковлев // Антология уральской цивилистики 1925–1989. – М., 2001. – С. 381.

7. Яковлев В.Ф. Отраслевая дифференциация и межотраслевая интеграция как основа системы законодательства / В.Ф. Яковлев //

Правоведение. – 1975. – № 1. – С. 19.

8. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. / С.С. Алексеев – М.: Юр. лит., 1982. – Т. II. – 360 с.

9. Герасимов В.Н. Некоторые проблемы реализации принципа приоритета семейного воспитания / В.Н. Герасимов // Семейное и жилищное право. – 2005. – № 4. – С. 4–5.

К.Є. ДЕМИДЕНКО

(Національна академія внутрішніх справ)

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДИТИНИ ЯК УЧАСНИКА СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Дитина як повноправний суб'єкт сімейних правовідносин може приймати участь у вказаних відносинах як самостійно (в основному, після досягнення 14 років), так й завдяки законному представництву, в першу чергу, батьків, а також осіб та органів, які їх замінюють (в основному, до досягнення 14 років). Залучення останніх до реалізації дитиною сімейних прав можна розглядати як особливість реалізації вказаних прав дитини.

Традиційний, більшою мірою для цивільного права, погляд на категорію «правоздатність» як обов'язкову складову частину категорії «правосуб'єктність», де правоздатність особи різною мірою співвідноситься з дієздатністю особи [1], є поширеним й зараз. Дотримуємось думки, що сімейна правоздатність дитини з моменту народження останньої, робить її повноцінним суб'єктом сімейного права, не зважаючи на ще незрілу волю, несформовану здатність приймати самостійні правові рішення, несформовану правову свідомість тощо, оскільки реалізація сімейних прав дитини відбувається через її законних представників, в першу чергу, батьків.

Загальна правоздатність за своєю суттю є правоздатністю цивільною, оскільки так історично склалось, що саме цивільне право взяло на себе функцію створення загальних конструкцій правоздатності і дієздатності. Відповідно як творець цих конструкцій, цивільне право й зорієнтувало їх на регулю-

вання більшою мірою галузевих потреб. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне погодитись з позицією Я.Р. Веберса про недоліки в дослідженні теорії правоздатності, а також встановлення іноді помилкового погляду на правоздатність як на загально-правове поняття [2].

Підтримуємо позицію щодо виокремлення спеціальної правоздатності, в якості специфічної галузевої інституції [3]. Пропонуємо визначати сімейну правоздатність як здатність особи мати права та обов'язки, яка виникає у момент її народження, а проявляється з досягненням окресленого сімейним законодавством в кожному конкретному випадку віку при реалізації особою своїх сімейних прав та обов'язків як самостійного члена сім'ї.

З точки зору питання, яке досліджується, під суб'єктивним сімейним правом дитини слід розуміти передбачений нормами сімейного права ступінь можливої поведінки дитини як учасника будь-яких сімейних правовідносин. Як вказують дослідники [4], дитина може приймати участь у сімейних правовідносинах у будь-який спосіб, тобто як особисто, так й через своїх законних представників.

Реалізація сімейних прав, окрім здійснення самих прав передбачає також виконання обов'язків, що напряму пов'язується з досягненням дитиною відповідного віку,